

Olga Meczkovskaya

Katedra Geografii Ekonomicznej Państw Zagranicznych
Wydział Geograficzny
Uniwersytet Białoruski
prospekt F. Skoryny 4
220 050 Mińsk, Republika Białorusi

WPLYW REFORMY RYNKOWEJ NA ROZWÓJ TURYSTYKI W EUROPIE ŚRODKOWO- -WSCHODNIEJ

AN INVESTIGATION OF THE INFLUENCE OF MARKET REFORM ON THE TOURIST DEVELOPMENT OF CENTRAL-EASTERN EUROPE

Zarys treści: Celem pracy jest zbadanie wpływu reformy rynkowej na poziom społeczno-ekonomiczny i rozwój turystyki w Europie Środkowo-Wschodniej (CEE). Autorka dokonuje kompleksowej analizy rynku usług turystycznych w okresie przemian ustrojowych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej dzieląc badane kraje na trzy grupy. Na podstawie tych analiz formułuje główne tendencje w międzynarodowym rozwoju turystyki w krajach CEE w latach dziewięćdziesiątych.

Słowa kluczowe: wskaźniki rozwoju turystyki międzynarodowej, przemysł turystyczny.

Abstract: The aim of this work is to investigate the influence of market reform on the level of socio-economic and tourist development in Central-Eastern Europe (CEE). The author set herself the task of making a complex social and economic analysis of the tourist services market in the transitional period. According to this analysis it is possible to single out the main trends in international tourism in CEE countries in the 90's.

Key words: international tourism development coefficients, tourist industry.

Istotne różnice regionalne w zakresie reform ekonomicznych i poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego między poszczególnymi krajami Europy Środkowo-Wschodniej – przedstawione na podstawie przeprowadzonych typologii krajów CEE w formie wskaźników społeczno-ekonomicznych – nie odzwierciedlają oczywistych dysproporcji w rozwoju międzynarodowym turystyki.

Poprzez macierz korelacyjnych związków między głównymi wskaźnikami społeczno-ekonomicznymi a turystycznymi (intensywność przyjazdów turystycznych na 1000 mieszkańców, przychody i wydatki przemysłu turystycznego, poziom wykształcenia dorosłych mieszkańców oraz długość ich życia, produkt narodowy brutto i jego roczny wskaźnik wzrostu, średni roczny wskaźnik inflacji, struktura zatrudnienia, rola eksportu w całym natężeniu importu, itd.) otrzymano typologię krajów

At present there are significant internal regional differences between the countries of Central-Eastern Europe (CEE) in the rate of economic reform and the level of socio-economic development in the transitional period. This is shown in the groupings based on the socio-economic figures of CEE countries. Nevertheless, these do not reflect the obvious disproportion in the development of international tourism which is why the main purpose here is to divide CEE countries into groups according to their level of socio-economic development and their tourism development.

The grouping of countries for 1996–1997 was produced from correlations between the main socio-economic and

Tabela I. Główne wskaźniki natężenia rozwoju turystyki międzynarodowej w Europie Środkowej i Wschodniej w 1993 r.

Kraj	Przyjazdy turystów (tys.)	Natężenie przyjazdów turystycznych		Wpływy z turystyki		Wydatki na turystykę		Bilans turystyczny (US\$ mln)
		na 1000 mieszkańców	na 1 km ²	w mln US\$	na 1 mieszkańca	w mln US\$	na 1 mieszkańca	
Węgry	22 804	2 235,7	245,2	1 181	116	741	73	+440
Republika Czech	11 500	1 116,5	145,9	1 558	151	525	51	+1 033
Estonia	470	293,8	10,4	5	31	25	16	+25
PIERWSZA GRUPA	34 774	1 573,5	160,3	2 789	126	1 291	58	+1 499
Białoruś	47	4,6	0,2	31	3	102	10	-400
Ukraina	685	13,3	1,1	188	4	516	10	-328
Rosja	5 896	39,9	1,3	1 474	10	3 695	25	-1 239
DRUGA GRUPA	6 628	31,6	2,6	1 693	8	4 313	21	-2 620
Litwa	324	87,6	5,0	102	28	51	14	+51
Polska	17 000	443,9	54,4	4 500	118	181	5	+5 834
Słowacja	653	123,2	13,3	390	74	262	49	+284
Łotwa	75	28,9	1,2	15	6	29	11	-14
TRZECIA GRUPA	18 052	361,8	36,7	5 007	100	523	11	+4 484
Albania	45	13,2	1,6	8	2	6	2	+2
Mołdawia	56	12,7	1,7	2	1	9	2	-7
Bułgaria	3 827	430,0	34,5	307	35	257	29	+116
Rumunia	2 911	126,6	12,3	197	9	195	9	-35
CZWARTA GRUPA	6 839	172,3	16,6	514	13	467	12	+45
Jugosławia	77	7,4	0,8	23	2	-	-	-
Słowenia	624	312,0	31,0	734	367	304	152	+430
Chorwacja	1 521	316,9	26,9	832	173	298	62	+534
FYROM ^a	208	104,0	8,1	13	7	-	-	-
Jugosłowiańska SFR	2 430	126,6	11,9	1 602	83	602	89	+1 388
Europa Środkowo-Wschodnia	68 723	201,8	17,9	11 605	34	7 196	21	+4 409
Europa	304 332	395,2	28,3	150 539	196	137 037	178	+13 502
Świat ogółem	517 607	93,9	3,9	314 249	57	273 076	50	+41 173

^a Former Yugoslavien Republic of Macedonia – b. Jugosłowiańska Republika Macedonii.

Source: Yearbook of Tourism Statistics, 1993, vol. 1. 2; Human Development Report 1993; Statistical Yearbooks of Latvia, 1997; Lithuania, 1994, Czech Republic, 1995; Estonia, 1994.

Europy Środkowo-Wschodniej w okresie 1996–1997, z klasyfikacją wg dendrogramu dla tych krajów. Pozwala on wyznaczyć główne cechy szczególne geograficznej struktury przemysłu turystycznego.

Zasięg wewnętrznych różnic regionalnych na poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego stał się osobliwością współczesnego okresu przemian dla Europy Środkowo-Wschodniej i jeśli chodzi o główne wskaźniki społeczno-ekonomiczne, doprowadził do rosnącej przepaści między czołowymi krajami a tymi, które pozostają „na szarym końcu”. Możemy dojść do takich wniosków po przeanalizowaniu wskaźnika reform ekonomicznych zgodnie z dwoma okresami ich trwania: 1990–1994 i 1996–1998. I tak, w 1993 r. średnio produkt narodowy brutto (PNB) na 1 mieszkańca

tourist figures (the number of tourist arrivals per 1000 inhabitants, income and expenditure on international tourism, the educational level of adult inhabitants and their life expectancy, GNP and the annual rate of growth, the average annual rate of inflation, employment structure, exports relative to imports etc) to produce the following classification based on the table of CEE countries. The tables, themselves based on the socio-economic level and tourist development, allow us to identify the main features of the geography of international tourism.

The extension of internal regional differences in the level of the socio-economic development is specific to the

Table I. International tourism figures in Central-Eastern Europe in 1993

Country	Tourist arrivals (in thousands)	The number of tourist arrivals		Tourism income		Tourism expenditure		Net balance (US\$ mln)
		per 1000 inhabitants	per km ²	(US\$ mln)	per inhabitant (US\$ mln)	(US\$ mln)	per inhabitant (US\$ mln)	
Hungary	22,804	2,235.7	245.2	1,181	116	741	73	+440
Czech Republic	11,500	1,116.5	145.9	1,558	151	525	51	+1,033
Estonia	470	293.8	10.4	5	31	25	16	+25
THE 1ST GROUP	34,774	1,573.5	160.3	2,789	126	1,291	58	+1,499
Belarus	47	4.6	0.2	31	3	102	10	-400
Ukraine	685	13.3	1.1	188	4	516	10	-328
Russia	5,896	39.9	1.3	1,474	10	3,695	25	-1,239
THE 2ND GROUP	6,628	31.6	2.6	1,693	8	4,313	21	-2,620
Lithuania	324	87.6	5.0	102	28	51	14	+51
Poland	17,000	443.9	54.4	4,500	118	181	5	+5,834
Slovakia	653	123.2	13.3	390	74	262	49	+284
Latvia	75	28.9	1.2	15	6	29	11	-14
THE 3RD GROUP	18,052	361.8	36.7	5,007	100	523	11	+4,484
Albania	45	13.2	1.6	8	2	6	2	+2
Moldavia	56	12.7	1.7	2	1	9	2	-7
Bulgaria	3,827	430.0	34.5	307	35	257	29	+116
Romania	2,911	126.6	12.3	197	9	195	9	-35
THE 4TH GROUP	6,839	172.3	16.6	514	13	467	12	+45
Yugoslavia	77	7.4	0.8	23	2	-	-	-
Slovenia	624	312.0	31.0	734	367	304	152	+430
Croatia	1,521	316.9	26.9	832	173	298	62	+534
FYROM ^a	208	104.0	8.1	13	7	-	-	-
Yugoslav SFR	2,430	126.6	11.9	1,602	83	602	89	+1,388
Central-Eastern Europe	68,723	201.8	17.9	11,605	34	7,196	21	+4,409
Europe	304,332	395.2	28.3	150,539	196	137,037	178	+13,502
Total World	517,607	93.9	3.9	314,249	57	273,076	50	+41,173

^a Former Yugoslavien Republic of Macedonia.

Source: Yearbook of Tourism Statistics, 1993, vol. 1. 2; Human Development Report 1993; Statistical Yearbooks of Latvia, 1997; Lithuania, 1994; Czech Republic, 1995; Estonia, 1994.

w czołowych krajach, takich jak: Węgry, Republika Czech, Estonia, wynosił 3077 dolarów i był trzy razy wyższy niż w biedniejszych krajach, takich jak: Albania, Mołdawia, Bułgaria, Rumunia, gdzie wynosił 1058 dolarów. W 1996 r. ten sam wskaźnik dla państw liderów (Słowenia, Chorwacja, Węgry, Republika Czech) wynosił 5148 dolarów; jest to cztery razy więcej niż w słabo rozwiniętych krajach tego regionu (*Human ...*, 1993, 1998).

Znacznie większe są dysproporcje dotyczące rozwoju turystyki wewnątrz regionu. W 1993 r. główne wskaźniki natężenia rozwoju były 3–4 razy wyższe niż w krajach „szarego końca”. W 1996 r. te same wskaźniki dochodziły już do 8–14 razy, a natężenie przyjazdów turystycznych do krajów znajdujących się w czołówce 70-krotnie przekra-

modern transitional period and has led to an increasing gap between leader and lagging countries. This conclusion is arrived at after an analysis of the rate of economic reform in its two main periods: 1990–1994 and 1996–1998. In 1993 the average GNP per inhabitant for the leader countries such as Hungary, the Czech Republic and Estonia (3077\$) was three times that of lagging countries such as Albania, Moldova, Bulgaria and Rumania (1058\$). In 1996 the figure for the leaders (Slovenia, Croatia, Hungary and the Czech Republic) was 5148\$, four times that of the lagging countries [*Human ...*, 1993, 1998].

czało liczbę przyjazdów do słabiej rozwiniętych krajów Europy Środkowo-Wschodniej (tab. I, II).

Taka tendencja była wynikiem kilku czynników ekonomicznych, z których głównymi są: wskaźnik reform ekonomicznych, polityka ekonomiczna, hierarchia ważności w rozwoju sektora turystycznego oraz ekonomiczne wsparcie krajów zachodnich. Jednocześnie czynnik ochrony środowiska w rozwoju przemysłu turystycznego zyskuje na znaczeniu. Przejawem tego jest wskaźnik natężenia przyjazdu turystów na 1 km² danego kraju. Wzrósł on prawie we wszystkich krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Porównując z rokiem 1993, kiedy to przeciętny wskaźnik natężenia przyjazdów turystycznych wynosił 18 osób na 1 km² w 1996 r., liczba ta wzrosła do 22 osób na 1 km². Rosnąca presja na środowisko jest szczególnie widoczna w krajach uważanych za główne ośrodki przemysłu turystycznego w Europie Środkowo-Wschodniej, w Słowenii (1,3-krotnie wyższe), Chorwacji (1,7-krotnie wyższe), Republice Czech (1,5-krotnie wyższe) (tab. I, II).

Dendrogram typologiczny krajów Europy Środkowo-Wschodniej utworzony na podstawie poziomu społeczno-ekonomicznego i rozwoju turystyki w latach 1996–1997 ukazuje powstanie trzech grup.

W pierwszej grupie znajdują się najbardziej rozwinięte kraje Europy Środkowo-Wschodniej, które są głównymi ośrodkami turystycznego popytu i podaży. Są to: Węgry, Republika Czech, Słowenia i Chorwacja, uważane za kraje czołowe od początku lat dziewięćdziesiątych. Głównymi czynnikami sprzyjającymi rozwojowi przemysłu turystycznego w tych krajach są: sukcesywna polityka ekonomiczna i stabilne podstawy prawne, które z kolei pozwalają na stworzenie dogodnych warunków dla inwestorów zagranicznych i dla ich interesów.

Pod względem społeczno-ekonomicznym kraje te nie doświadczyły poważnych zawirowań związanych z gospodarką rynkową. Rządy podjęły się budowy otwartego typu ekonomii państwa. Polityka ekonomiczna i stabilne podstawy prawne pozwoliły na stworzenie korzystnych warunków do inwestowania. Obok rozwoju ekonomicznego kraje te posiadają również inne atuty, takie jak: położenie geograficzne, wykwalifikowaną kadrę, warunki do wprowadzenia najnowszych rozwiązań inżynierskich i zaawansowanych technologii, rzutujących na poprawę produkcji i podtrzymanie współzawodnictwa zarówno na rynkach wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Zagraniczni inwestorzy kierują swoją uwagę przede wszystkim w stronę takich ob-

The internal disproportionate developments in the region are of greater importance. In 1993 the main index was 3–5 times higher while by 1996 it was already 8–17 times higher, and the number of tourist arrivals to leader countries was 70 times higher [tables I and II].

This trend was conditioned by a number of economic factors with the main ones being: the rate of economic reform, the sequence of economic policies, priorities in tourist sector development and the financial support of western countries. At the same time the 'ecological factor' of international tourism development becomes more important. This is indicated by the figure for the number of tourist arrivals per km², which has increased in almost all CEE countries. In comparison with the year 1993, when the average figure was 18 per km², by 1996 it was 22 per km². The increased 'ecological load' is especially evident in the countries which are considered to be the main centres of international tourism in CEE, in Slovenia (1.3 times more), Croatia (1.7) and the Czech Republic (1.5) [tables I and II].

Three groups are shown on the tables. In the 1st are the most developed countries in CEE, the main centres of tourism demand and supply, among them: Hungary, Czech Republic, Slovenia and Croatia, have been considered leaders in the region since the beginning of the 90's. The main factors favouring the development of international tourism in these countries are a successful economic policy and a stable legal foundation which has allowed in its turn the creation of a favourable investment climate for foreign business and direct foreign investment.

The socio-economic conditions of these countries have not undergone shock through entry into the market and have an economy of an open type. Besides for the development of the economy in these countries there are such favourable conditions and factors as geographical advantages, qualified staff, good conditions for the introduction of the most recent engineering and advanced technologies, and for adjustment of

szarów, o czym świadczy geograficzny obraz zagranicznych inwestycji w Polsce, Republice Czech, Słowenii, Chorwacji, Rumunii, a w szczególności Węgier (MIRONENKO 1999). Szczególnie duży napływ inwestycji zagranicznych dotyczy Węgier, których rząd proklamował politykę ekonomicznej stabilizacji. W Chorwacji wzrost wartości wskaźników przemysłu turystycznego związany jest z poprawą sytuacji ekonomicznej, której atrybuty (minimalny poziom inflacji i stabilność narodowej waluty na dużym poziomie), wg profesora Uniwersytetu w Zagrzebiu, R. Vukadinovicza, były wyraźnie podkreślone w Dayton w 1995 r. (*Human ...* 1998). Dynamiczny rozwój przemysłu turystycznego w Republice Czech jest związany z sukcesami reform ekonomicznych. Wysoka ocena zachodnich ekspertów dotycząca reform w Czechach oparta jest na wskaźnikach społeczno-ekonomicznych 1991–1996. Obliczono, że produkt narodowy brutto na 1 mieszkańca w 1996 r. osiągnął połowę średniej wartości dla Unii Europejskiej, a stabilność narodowej waluty sprzyja społecznym klimatom poprzez wzrost płac. Oprócz politycznej stabilności, przyczyną takiego stanu rzeczy jest napływ zagranicznych inwestycji, które na 1 mieszkańca przyniosły Republice Czeskiej 687 dolarów w 1996 r., dając jej tym samym trzecie miejsce w czołówce, po Węgrzech i Polsce, wśród krajów Europy Środkowej (CHEKLINA 1998).

Charakterystyczną cechą krajów Europy Środkowo-Wschodniej należących do pierwszej grupy jest najwyższy wskaźnik natężenia przyjazdów turystycznych na 1000 mieszkańców (1,5 tys.) i na 1 km² (165). To 6–7,5 razy ponad średnią w Europie Środkowo-Wschodniej. Podobnie jak w 1993 r., absolutnym liderem pod względem liczby przyjeżdżających turystów są Węgry. W 1996 r. prawie 25% wszystkich turystów przybywających do Europy Środkowo-Wschodniej odwiedziło Węgry (tab. II).

Wpływy z przemysłu turystycznego na Węgrzech, w Republice Czeskiej, Chorwacji i Słowenii osiągnęły prawie 35% wszystkich wpływów przypadających na Europę Środkowo-Wschodnią (9,6 mld dolarów). Przeciętny wskaźnik wpływów na 1 mieszkańca w tych krajach jest najwyższy dla Europy Środkowo-Wschodniej i wynosi 354 dolarów. Natężenie wpływów z przemysłu turystycznego w tych krajach przekracza dwukrotnie wydatki i wskazuje na ogromną rolę rozwoju turystyki aktywnej.

Część wydatków na przemysł turystyczny tych krajów wynosi 20,4% z całości wydatków Europy

output to maintain a competitive position both on the internal and external market. It is to such areas that foreign investors are attracted first of all. The 'geography' of external investments in Poland, Czech Republic, Slovenia, Croatia, Romania and especially Hungary testifies to this (MIRONIENKO 1999)

Hungary is distinguished by the large inflow of foreign investments promoted by a policy of economic of stabilization. In Croatia the increase in international tourism is connected to the economic improvement, minimum level of inflation and high stability of national currency, which in the opinion of Professor Vukadinovich of Zagreb University, came directly after the Dayton agreements in 1995 (*Human ...* 1998). The dynamic development of international tourism in the Czech Republic is connected to successes in reforming the economy. The high opinion of western experts of Czech reforms is based on confidence in the socio-economic parameters from 1991–1996: GNP per capita which in 1996 was approximately half the average level of the European Union, the stability of the national currency and a favourable social climate connected to a growth in wages. Against a background of political stability, these were the factors that produced an inflow of foreign investments (687\$ per capita in 1996), so that the Czech Republic, after Hungary and Poland, has a leading role in Central Europe (CHEKLINA 1998).

This group has the highest numbers of tourist arrivals per 1000 inhabitants (1,500) and per km² (165), correspondingly 6 and 7.5 times the CEE average. In 1993 according to the number of tourists the absolute leader is Hungary and in 1996 almost 25% of all tourists to CEE visited this country [table II]. The percentage of income from international tourism in Hungary, the Czech Republic, Croatia and Slovenia is almost 35% of the whole for CEE (9.6 bln \$). The average inhabitant figure remains the highest at 354\$, four times higher than the average. Income from international tourism in Hungary, the Czech Republic, Croatia and Slovenia exceeds expenditure almost

Tabela II. Główne wskaźniki natężenia rozwoju turystyki międzynarodowej w Europie Środkowej i Wschodniej w 1996 r.

Kraj	Przyjazdy turystów (tys.)	Natężenie przyjazdów turystycznych		Wpływ z turystyki		Wydatki na turystykę		Bilans turystyczny (US\$ mln)
		na 1000 mieszkańców	na 1 km ²	w mln US\$	na 1 mieszkańca	w mln US\$	na 1 mieszkańca	
Słowenia	832	416,0	41,0	1 230	615	543	272	+687
Chorwacja	2 649	588,7	46,8	2 014	448	515	114	+1 499
Węgry	20 674	2 026,9	222,3	2 146	220	958	94	+1 288
Republika Czech	17 000	1 650,5	215,5	4 075	396	2 953	287	+1 122
PIERWSZA GRUPA	41 155	1 524,3	165,0	9 565	354	4 969	184	+4 596
Rosja	14 587	98,8	8,5	6 875	47	10 723	73	-3 848
Estonia	600	428,6	13,3	470	339	101	72	+369
Słowacja	951	176,1	19,4	673	125	483	89	+190
Polska	19 410	501,6	62,1	8 400	217	6 240	161	+2 160
DRUGA GRUPA	35 548	184,0	16,8	16,418	85	17 547	91	-1 129
Albania	56	18,1	1,9	11	4	7	2	+4
Republika Macedonii	136	68,0	5,3	21	11	26	13	-5
Moldawia	33	7,5	1,0	33	8	38	9	-5
Rumunia	2 834	126,0	11,9	529	24	666	30	-137
Bułgaria	2 795	332,7	25,2	388	46	199	24	+189
Ukraina	814	15,9	1,4	202	4	250	5	-48
Łotwa	97	38,8	1,5	182	108	270	108	-88
Litwa	255	68,9	3,9	345	93	270	73	+75
Białoruś	234	22,5	1,1	48	5	97	9	-49
TRZECIA GRUPA	7 254	67,1	5,3	1 759	16	1 823	17	-64
Europa Środkowo-Wschodnia	83 957	255,7	21,9	27 742	85	24 339	74	+3 403
Europa	348 999	491,8	32,5	219 670	310	208 119	293	+11 551
Świat ogółem	594 827	104,3	4,5	435 000	76	377 399	66	+58 201

S o u r c e: Yearbook of Tourism Statistics, 1998 vol. I, II; Speech about Human Evolution, 1999; Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States, 1997; Statistical Yearbooks of Moldova, 1997; Latvia, 1997, 1998; Lithuania, 1999; Czech Republic, 1996, 1996; Estonia, 1998; The Baltic States. Comparative Statistics, 1997; World Almanac and Book of Facts, U.S.A., 1997.

Środkowo-Wschodniej. Wskaźnik wydatków na jednego mieszkańca jest 2,5-krotnie wyższy od analogicznego wskaźnika w Europie Środkowo-Wschodniej i wynosi 184 dolary (tab. II).

Druga grupa składa się z krajów o średnio rozwiniętej gospodarce i takim też rozwoju przemysłu turystycznego. Pozycja ta utrzymywana jest od początku lat dziewięćdziesiątych. Należy tu: Federacja Rosyjska, Estonia, Słowacja i Polska. Głównymi czynnikami intensywnego rozwoju turystyki w tych krajach są pomyślne reformy ekonomiczne. Według Instytutu Badań nad Polityką i Gospodarką Zagraniczną Rosyjskiej Akademii Nauk, wysoki wskaźnik wzrostu ekonomicznego oraz wzrost zagranicznych inwestycji były czynnikami charakterystycznymi dla Polski, jako jedyne kraju z całej Europy Środkowej w 1997 r. (PEKUR 1998). Na Słowacji dynamiczny rozwój przemysłu turystycznego wynikał także z eko-

twice over and indicates the importance of developing active tourism. Expenditure on international tourism in these countries is 20.4% of the whole expenditure of CEE. Nevertheless, the figure per inhabitant is 2.5 times higher than the CEE average at 184\$ [table II].

The 2nd group consists of countries with a medium level of economic development and international tourism and have maintained it from the beginning of the 90's: the Russian Federation, Estonia, Slovakia and Poland. The main factor influencing the intensive development of tourist business in these countries is considered to be successful reform in the economy. According to the 'Institution of Foreign Economic and Political Investigations' of the Russian Science Academy, in

Table II. International tourism figures in Central-Eastern Europe in 1996

Country	Tourist arrivals (in thousands)	The number of tourist arrivals		Tourism income		Tourism expenditure		Net balance (US\$ mln)
		per 1000 inhabitants	per km ²	(US\$ mln)	per inhabitant (US\$ mln)	(US\$ mln)	per inhabitant (US\$ mln)	
Slovenia	832	416,0	41,0	1 230	615	543	272	+687
Croatia	2 649	588,7	46,8	2 014	448	515	114	+1 499
Hungary	20 674	2 026,9	222,3	2 146	220	958	94	+1 288
Czech Republic	17 000	1 650,5	215,5	4 075	396	2 953	287	+1 122
THE 1st GROUP	41 155	1 524,3	165,0	9 565	354	4 969	184	+4 596
Russia	14 587	98,8	8,5	6 875	47	10 723	73	-3 848
Estonia	600	428,6	13,3	470	339	101	72	+369
Slovakia	951	176,1	19,4	673	125	483	89	+190
Poland	19 410	501,6	62,1	8 400	217	6 240	161	+2 160
THE 2nd GROUP	35 548	184,0	16,8	16,418	85	17 547	91	-1 129
Albania	56	18,1	1,9	11	4	7	2	+4
Macedonia	136	68,0	5,3	21	11	26	13	-5
Moldavia	33	7,5	1,0	33	8	38	9	-5
Romania	2 834	126,0	11,9	529	24	666	30	-137
Bulgaria	2 795	332,7	25,2	388	46	199	24	+189
Ukraine	814	15,9	1,4	202	4	250	5	-48
Latvia	97	38,8	1,5	182	108	270	108	-88
Lithuania	255	68,9	3,9	345	93	270	73	+75
Belarus	234	22,5	1,1	48	5	97	9	-49
THE 3rd GROUP	7 254	67,1	5,3	1 759	16	1 823	17	-64
Central-Eastern Europe	83 957	255,7	21,9	27 742	85	24 339	74	+3 403
Europe	348 999	491,8	32,5	219 670	310	208 119	293	+11 551
Total World	594 827	104,3	4,5	435 000	76	377 399	66	+58 201

Source: Yearbook of Tourism Statistics, 1998 vol. I, II; Speech about Human Evolution, 1999; Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States, 1997; Statistical Yearbooks of Moldavia, 1997; Latvia, 1997, 1998; Lithuania, 1999; Czech Republic, 1996, 1996; Estonia, 1998; The Baltic States. Comparative Statistics, 1997; World Almanac and Book of Facts, U.S.A., 1997.

nomicznego wzrostu związanego przede wszystkim ze wzrostem produktu narodowego brutto i zmniejszeniem inflacji. Wzrost turystycznej aktywności lokalnej ludności, połączony ze wzrostem opłat na przemysł turystyczny (483 mln dolarów w 1996 r. wobec 262 mln dolarów w 1993 r.), jest wynikiem wzrostu nominalnych płac, które w 1996 r. wzrosły o 13,3% w porównaniu z rokiem poprzednim (BREDOVA 1997). Równomierny wzrost ekonomiczny w latach 1995–1996 był także charakterystyczny dla Estonii. Było to przede wszystkim związane z finansowym wsparciem Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju i surowej regulacji rządu. Zmiana struktur ekonomicznych oraz wprowadzenie trybu wolnego handlu zapewniło wzrost natężenia zagranicznego handlu i przyciągnęło zagraniczny kapitał. W Estonii w 1996 r. na 1 mieszkańca przypadało 559 dolarów zagranicznych inwestycji (METROPOLSKI 1998).

Poland the high rate of economic growth and the increase of foreign investment were unique to Poland from the whole of CEE in 1997 [PEKUR 1998].

In Slovakia the dynamic development of international tourism was also promoted by economic growth connected above all with GNP growth and a decrease in inflation. An increase in the tourist activity of the local population is connected with growth in income from international tourism (483 mln \$ in 1996 against 262 mln \$ in 1993), and is a consequence of an increase in nominal wages which in 1996 increased 13.3 % in comparison with the previous year [BREDOVA 1997].

Steady economic growth in 1995–1996 was also characteristic for Estonia and connected above all to the financial

W 1996 r. ponad 35 mln turystów odwiedziło kraje należące do tej grupy (to 42% wszystkich turystów odwiedzających kraje Europy Środkowo-Wschodniej). Większość z nich odwiedziło Polskę, która jest na drugim miejscu w krajach CEE; odwiedziło ją ponad 19 mln ludzi. 15 milionów turystów odwiedziło Federację Rosyjską, szczególnie w Rosji natężenie przyjazdów turystycznych wzrosło w porównaniu z rokiem 1993. Wskaźniki są następujące: 184 turystów na 1000 mieszkańców i 17 przypadających na 1 km². To mniej niż średnio dla Europy Środkowo-Wschodniej.

Maksymalna wartość dla wskaźników wpływów i wydatków na przemysł turystyczny dla Europy Środkowo-Wschodniej (16,5 mld dolarów w stosunku do 17,5 mld dolarów) oraz ich bilans wyróżnia tę grupę krajów jako obszar o aktywnym popycie i podaży usług turystycznych. Część wpływów z przemysłu turystycznego w Federacji Rosyjskiej, Estonii, Polsce i Słowacji wynosiła 59% poziomu Europy Środkowo-Wschodniej w roku 1996. Według wielkości wpływów Polska jest absolutnym liderem w regionie (8,4 mld dolarów lub 30% wszystkich wpływów Europy Środkowo-Wschodniej). Pozostała na tym miejscu od początków lat dziewięćdziesiątych. Wielkość wpływów na 1 mieszkańca jest wyrównana w regionie i wynosi 85 dolarów.

Znaczne wydatki na przemysł turystyczny (17,6 mld dolarów lub 72% na całą Europę Środkowo-Wschodnią) są dowodem na mobilność i intensywną wymianę między poszczególnymi regionami. Wielkość wydatków na 1 mieszkańca wynosi ok. 91 dolarów, to stanowi 1,3 razy więcej od średniej dla całej Europy Środkowo-Wschodniej (CEE) (tab. II).

Dendrogram typologiczny krajów CEE w 1996 r. pokazuje, że wszystkie pozostałe kraje tego regionu (Albania, Macedonia, Mołdawia, Rumunia, Bułgaria, Ukraina, Łotwa, Litwa, Białoruś) tworzą trzecią grupę; charakteryzuje je niski poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego i turystycznego i nie biorą aktywnego udziału w turystycznej wymianie między regionami. Jest to związane z pogłębiającym się kryzysem społeczno-ekonomicznym i brakiem konsekwencji w realizacji przemian rynkowych. W porównaniu do pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych pojawia się nowa tendencja wzrostu liczby państw słabo rozwiniętych, a Łotwa, Litwa oraz Białoruś znajdują się w tej grupie od 1996 r. Dla Rumunii i Bułgarii charakte-

support of the 'European Bank of Reconstruction and Development' and rigid measures of state regulation. The change of structure of the economy and the introduction of a liberal trade mode has ensured a growth in the volume of foreign trade and the attraction of foreign capital. In Estonia in 1996 had a per capita figure of 559\$ for foreign investment [METROPOLSKI 1998].

In 1996 more than 35 mln tourists visited the countries of this group (42% of all tourists visiting CEE). Most visited Poland, 2nd in CEE (more than 19 mln) and about 15 mln visited the Russian Federation. In Russia especially the number of tourist arrivals had increased many times in comparison with 1993. The figures are 184 tourists per 1000 inhabitants and 17 tourists per km² – less than the CEE average.

The maximum income (16.5 bln \$) and expenditure (17.5 bln \$) from international tourism for these CEE countries distinguishes them as an active demand and tourist services supply region. Income from international tourism in the Russian Federation, Estonia, Poland and Slovakia in 1996 was 59% of the CEE average. In terms of income, Poland is the absolute leader in the region (8.4 bln \$ or 30% of the whole CEE figure) and has remained in this position since the beginning of the 90's with a per inhabitant figure of 85\$. The considerable expenditure (17.6 bln \$ or 72% of the whole of CEE) is evidence of the mobility and intensive exchange with all parts of the region, and expenditure per inhabitant is about 91\$, 1.3 times the CEE average [table II].

The table for 1996 shows that all the other countries of the region (Albania, Macedonia, Moldova, Romania, Bulgaria, Ukraine, Latvia, Lithuania and Belarus) make up the 3rd group. They have a low level of social, economic and tourist development and they do not take an active part in the region's tourist exchange. This is connected to a deepening of socio-economic crisis and an inconsistency in achieving market transformations. In comparison with the first half of the 90's there

rystyczne są wskaźniki rozwoju przemysłu turystycznego.

Porównanie wskaźników rozwoju przemysłu turystycznego w słabo rozwiniętych krajach, oraz tych o wysokim stopniu rozwoju, wskazuje na jedną z podstawowych tendencji w geograficznej strukturze przemysłu turystycznego w obecnych czasach, czyli rosnącą przepaść między krajami znajdującymi się w czołówce a pozostającymi daleko w tyle.

W 1996 r. 7,3 mln turystów odwiedziło kraje należące do trzeciej grupy, co stanowi 8,6% wszystkich turystów odwiedzających Europę Środkowo-Wschodnią. Jest to również 6-krotnie niższa liczba turystów, jaka odwiedza wysoko rozwinięte kraje Europy Środkowo-Wschodniej. Liczba przyjazdów turystycznych na 1000 mieszkańców wynosi zaledwie 67, jest to 22-krotnie mniej niż w krajach znajdujących się w czołówce i 4-krotnie mniej niż wynosi poziom charakterystyczny dla całej Europy Środkowo-Wschodniej. Natężenie przyjazdów dla tej grupy krajów wynosi więc 5 osób na km² i jest to 30-krotnie mniej niż w krajach będących liderami na tym rynku i prawie 4-krotnie mniej niż wynosi wskaźnik dla Europy Środkowo-Wschodniej.

Część wpływów z przemysłu turystycznego w krajach grupy trzeciej stanowi 6% tej wielkości całego regionu (1,8 mld dolarów), w krajach pierwszej grupy jest to 35%. Największe wpływy z usług turystycznych odnotowano w Rumunii w 1996 r. (529 mln dolarów), najslabsze natomiast w Albanii (11 mln dolarów). Przeciętna wielkość wpływów na 1 mieszkańca tej grupy jest 4-krotnie mniejsza niż w krajach przodujących i sięga jedynie 16 dolarów.

Częściowe przekroczenie wydatków na przemysł turystyczny wskazuje większy rozwój turystyki biernej w tych krajach. Natomiast geografia migracji turystycznych wskazuje na kraje byłego Związku Radzieckiego, dla których charakterystyczny jest główny kierunek wypływu turystów. W 1996 r. wydatki na przemysł turystyczny w tej grupie krajów wynosiły 1,8 mld dolarów (w krajach będących w czołówce było to 5 mld dolarów) lub 7,5% całości wydatków na przemysł turystyczny w Europie Środkowo-Wschodniej (tab. II).

Powyższe badanie ujawniło zależności pomiędzy trzema kategoriami ogólnoswiatowej ekonomii: reformy gospodarcze, parametry społeczno-ekonomiczne i parametry rozwoju sektora turystycznego. Przeprowadzone badania pokazały, jak

is an increasing number of poorly developed countries with Latvia, Lithuania and Belarus among them from 1996.

A comparison of the figures for tourist industry development in poorly developed countries and those in more highly developed countries defines one of the main trends in the geographical structure of international tourism at the present time: an increasing gap between leader countries and the rest. In 1996 7.3 mln tourists visited the countries of this group, 8.6% of the all tourists who visited CEE almost six times less than those who visited the more highly developed. The number of tourist arrivals is about 67 per 1000 inhabitants, 22 times less and four times less the CEE average. The number of tourist arrivals in this group is about five per km², 30 times less than the leading group and almost four times less than the CEE average.

Income from international tourism in these countries is just 6% of the whole of CEE (1.8 bln \$), with the figure for leader countries 35%. The greatest income from tourist services was in Romania in 1996 (529 mln \$), the least in Albania (11 mln \$). The average income per inhabitant in this group is four times less than that of the leader countries – only 16\$.

Expenditure exceeding income points to the fact that passive tourism is more developed in these countries and the geography of tourist flows shows that outgoing tourism is characteristic for the countries of the former Soviet Union with an intensive interregional exchange between them. In 1996 expenditure on international tourism in this group was 1.8 bln \$ (in leader countries the figure was 5 bln \$) or 7.5% of the whole expenditure on international tourism in CEE [table II].

The research has revealed interdependence between three categories of the global economy: economic reform, socio-economic parameters and the parameters of the development of the tourist sector. The analysis carried out has shown that the influence of market reforms in CEE countries in the second half of the 90's on the level of develop-

oczywisty jest wpływ reform rynkowych przeprowadzonych w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej na poziom rozwoju sektora turystycznego. Parametry społeczno-ekonomiczne umożliwiają nam określenie rozwoju przemysłu turystycznego oraz wyników reform ekonomicznych. Z kolei analizy porównawcze podstawowych parametrów rozwoju sektora turystycznego krajów Europy Środkowo-Wschodniej (CEE) pozwalają ocenić społeczno-ekonomiczny poziom rozwoju.

ment of the tourist sector is obvious. From socio-economic parameters it is possible to judge the development of international tourism and about the success of the economic transformation. In turn, a comparative analysis of the basic parameters of the development of the tourist sector of CEE countries allows judgement to be made of the level of socio-economic development.

BIBLIOGRAFIA-BIBLIOGRAPHY

- BREDOVA V., 1997, *Economy of the countries of East Europe per 1996*, „World Economy and International Relations”, no. 11.
- CHEKLINA T., 1998, *Czech Republic: accumulation of the adverse tendencies*, „World Economy and International Relations”, no. 9.
- Human Development Report 1993. UNDP, New York: Oxford University Press, 1993.
- Human Development Report 1998, UNDP, New York: Oxford University Press, 1998.
- METROPOLSKI A., 1998, *The Baltic countries overcome crisis*, „World Economy and International Relations”, no. 9.
- MIRONENKO N. (ed.), 1999, *Spatial Structures of a World Facilities*, Moscow.
- PEKUR S., 1998, *Unstable economic situation in Poland*, „World Economy and International Relations”, no. 9.